

УКРАЇНОЗНАВЧА ПРИРОДА УНІВЕРСАЛІЗМУ ШЕВЧЕНКОВОГО “БУКВАРЯ”

ХОМЕНКО О.А. (м. Київ)

Copyright © 2014

УДК 94 (477)

По-особливому значущим у контексті розгортання української інтелектуальної традиції постає той факт, що останньою прижиттєвою книгою, яку видав Тарас Шевченко, була праця педагогічна – “Буквар”. Повна назва її “Букварь южнорусский”, і значення її для автора було настільки велике, що майже в кожному з листів зламу 1860-61 рр. він згадує про цю працю.

“Посилаю вам на показ 10 экз[емплярів] мого “Букваря”, а из конторы транспортов вы получите 1000 экз[емплярів]. Добре було б, якби можна розпустити його по уездных та по сельских школах. Та вже що хочете, те і робіть з ним, а як Бог поможе, зберете за його гроші, то положіть їх в касу ваших воскресных школ” [1], – наставляє він Ф. Ткаченка в листі від 4 січня 1861 р.; “Будьте здорові з Новим роком! Послав я сьогодні вам свого добра 1000 штук. Прийміть його та що хочете, то те з ним і робіть. Добре було б, якби його можна було пустити в села, там би воно швидче прийнялося” [2], – це вже лист до М. Чалого від 12 січня того ж 1861-го, і ці приклади вільно множити й множити. Узагалі, Т. Шевченко до видання останньої своєї книги ставився по-особливому: це – з Шевченкового погляду – була справа, вища за приватні інтереси його і його респондентів, справа, без перебільшення, загальнонаціонального значення.

Очевидно, що оцей вимушений прикметник “южнорусский”, яким послуговувався офіційний імперський дискурс для заперечення самостійності української традиції, Т. Шевченко додав виключно з огляду на вимоги цензури. Натомість у листуванні, де він міг висловлюватися відверто, митець ніколи цю книгу так не іменував, завжди називаючи її лише “Букварем” – це відповідало усталеній практиці козацької педагогіки.

Характерний штрих: аби роздобути гроші на видання “Букваря” (Т. Шевченко був і творцем книги, і, кажучи сучасною мовою, спонсором видання, усі кошти від розповсюдження якого йшли на потреби недільних шкіл), учорашній політичний засланиць вирішує розіграти в лотерею спеціально виконаний ним автопортрет. У вересні 1860-го на виставці в Петербурзькій Академії мистецтв Шевченко представляє його та ще 5 нових графічних офортів. Успіх його як художника і серед широкої публіки, і серед академічних кіл був настільки великим, що за офорт “Вісафія” Шевченка удостоюють звання академіка гравюри (шанувальники мистецтва почали називати його “російським Рембрандтом”): отже, “Буквар” пускав у світі не лише геніальний поет, а й офіційно визнаний науковою і мистецькою спільнотою академік.

Духовна парадигмальність освіти як простору реалізації історичних потенцій українства протягом усього творчого шляху Великого Кобзаря поставала чинником надзвичайно важливим, а в останні роки життя – найповажнішим. У зв’язку з цим “Буквар” став справжнім синтезом не лише педагогічних, а й світоглядних концепцій Т. Шевченка, розгортання яких проектується водночас на персоналістичні та націєтворчі домінанти. Цим модальностям підпорядкована як його новаторська концепція укладання матеріалу книги, так і справді інноваційна методологія освіти, бо Шевченко в “Букварі” сміливо відкинув практиковані освітньою системою миколаївської Росії архаїчні системи навчання грамоті, що базувалися на механічному сполученні літер та читанні ізольованих складів. Натомість у Шевченковому “Букварі” провідною окреслюється настанова, згідно з якою найперше учні мали вивчити букви, а по тому, оминаючи етап механічного заучування складів, вони мали переходити до читання зв’язних текстів.

Власне, у “Букварі” Тарас Шевченко пропонує розгорнуту українознавчу програму становлення й розвитку національної освіти, лише подану в такій, сказати б, вимушено-конспективній формі (хоча в подібного кшталту “конспекті” засаднича архетипичність її, здатність бути спільним знаменником багатьох типологічно подібних “сюжетів” подальшого формування й зростання української педагогіки вияскравлюється найоб’ємніше): рідна мова, філософія і словесність інтегровані у семантичні поля “Букваря”; наступний рівень – “лічба”, тобто напрямні циклу природничо-математичних наук; далі – етнографія і географія (у парадигматиці сучасного українознавства відповідним їм – концентр “Україна-етнос”); підсумком, своєрідною “сумою” українознавчих диспозицій постає історія – універсальний символічний код, який вмщує все багатоманіття сенсів буття етнічної спільноти. Словесність і природа, етнографія й історія – екзистенційне розпросторення цих реєстрів у словому полі Шевченкового чину трансформується в єдиний україноцентричний континуїтет, своєрідну

матрицю концентрів, що віднаходить для себе різні форми реалізації, лишаючись незмінною у своїх сутнісних характеристиках, системних і універсальних водночас.

Узагальнюючи аналіз розгортання філософських напрямних та педагогічних стратегій Шевченкового “Кобзаря”, є підстави умотивовано стверджувати, що Шевченків “Буквар” – то феномен, який переріс формат зумовленої контекстом доби педагогічної книги. Дискурсивний простір цієї праці засвідчив появу справді українознавчого Державного стандарту національної освіти, тому він має стати не лише предметом історичного розгляду, а й сучасного осмислення у контексті найактуальніших викликів ХХІ ст.

1. Шевченко Т. Лист до Ф.Л.Ткаченка. 4 січня 1861 р. – <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev604.htm>

2. Шевченко Т. Лист до М.К.Чалого. 12 січня 1861 р. – <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev604.htm>

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ВІЩУН – БОРЕЦЬ-МУЧЕНИК

ГОНЧАРУК-ЧОЛАЧ Т.В. (м. Тернопіль)

Copyright © 2014

УДК 1(09)4/9

В усі формації, в усі часи Тарас Шевченко був і залишиться актуальним, оскільки для українців він “...не тільки поет, що пише вірші. Шевченко – це співець-чародій, це маг-віщун, як колишній грецький співець Орфей, що своїм чарівливим співом творив світи і володів над світом. Шевченко – це герой, як колишній грецький Прометей, герой, що мечем свого слова і щитом свого серця виборював волю і право української людини. Шевченко ще й мученик – неофіт української правди, що як головна постать поеми “Неофіти” Алкід приніс українській правді в жертву своє багатостраждальне життя самого себе. І тому, що всі народи всіх віків віддавали честь магам – віщунам, борцям-героям і праведникам-мученикам, - наші чола похиляються перед Шевченком, як перед нашим Орфеєм, нашим Прометеєм і нашим Неофітом – Алкідом, наші душі вклоняються Кобзареві- віщуніві-борцю-героєві, праведникові-мученикові” [1, с.77].

До Тараса Шевченка можна звертатися постійно. Його творчість є універсальною, на неї мав вплив універсалізм романтичного світогляду. Хоча його спадщина не являє собою закінченої, оформленої системи (теології, академічної філософії), до яких поет мав упереджене ставлення. У Тараса Шевченка створена “філософія шляху”, а не система. Вона характеризується відсутністю застарілих догм, обрядів. Це є сукупність поглядів, що постійно рухаються у пошуках істини між протилежними твердженнями, спираючись на визначення “непорочних вічних істин”, незмінних законів та цінностей. Усе це створює внутрішню структуру шляху. Це “апофатичний шлях пізнання абсолютної істини методом негації. Апофатичний метод, як і релігія шляху загалом як і філософія шляху (життя), типові як для містичного сприйняття Бога, так і для особистого, безпосереднього сполучення з вищим духовним світом із виявом свого внутрішнього світу (свого серця)” [2, с.27].

Незважаючи на те, що у Тараса Шевченка немає своєї вибудованої системи, однак він охоплює всі складності людського буття: таємниці живих, починаючи від дитини – сиротини, малого хлопчика, який “мов одірвалось од гіллі, одно-однісіньке під тином сидить собі в старій ряднині...” [3, с. 458], через розмірянність підлітка, якому “тринадцятий минало” [4, с. 32], через таємні сльози дівчини Катерини, через юнацьке завзяття молодого віку, таємницю серця старого діда, який сидить біля хатиночки і “бавить хорошее та кучеряве свое маленькое внуца...” [5, с. 231].

Боже слово, що його несли своїм співом поети кобзарі, давало Шевченкові не лише можливість усе знати про своїх земляків, а й можливість жити і творити для українців, боротися за їх права та волю. Він писав:

“Не вмирає душа наша,

Не вмирає воля,